

УДК 005.336.2:378:338.27(477)

Бреус С. В., д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту та логістики,
ПВНЗ «Європейський університет»

Чайка А. В., аспірант,
ПВНЗ «Європейський університет»

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СИСТЕМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У період воєнного стану заклади вищої освіти (ЗВО) функціонують у умовах невизначеності та безпрецедентних масштабних викликів. Можливість їх подолання значним чином залежить від ефективного використання та розвитку інтелектуального капіталу (ІК), який акумулює людський потенціал (кваліфікацію науково-педагогічного складу, студентів), структурний капітал (інтелектуальну власність, освітні та наукові технології) й реляційний капітал (партнерські зв'язки) та є стратегічним інструментом та ключовим активом розвитку системи ЗВО та підвищення рівня її економічної безпеки. Провідне місце серед його складових займає людський капітал, формування та розвиток якого здійснюється у закладах вищої освіти [1, с. 233–235].

Інтелектуальний капітал ЗВО визначає інноваційний потенціал освітнього середовища та здатність системи закладів вищої освіти до стратегічного розвитку. Формування методичного інструментарію його оцінювання вимагає поєднання кількісних та якісних параметрів й це дозволяє отримати комплексне уявлення про його стан і перспективи розвитку. Такий підхід може бути адаптований до більш широкого контексту інтелектуального капіталу й сприятиме створенню методичної основи для його моніторингу як інструменту оцінювання стану економічної безпеки системи ЗВО України [1, с. 233–235].

Стратегічні напрями розвитку системи вищої освіти значною мірою залежать від ефективності управління інтелектуальними ресурсами та здатності адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища. У такому контексті актуалізується завдання моніторингу інтелектуального капіталу як інструменту підвищення рівня економічної безпеки системи ЗВО України, а його оптимальне використання зумовлює доцільність пошуку стійких підходів до управління фінансовими та нематеріальними ресурсами й забезпечує відповідний рівень фінансової автономії. Таким чином, ІК можна вважати фундаментальним ресурсом для забезпечення економічної безпеки системи вищої освіти в умовах повномасштабної російської агресії проти України й визначальним чинником впливу на рівень конкурентоспроможності та стійкості освітнього середовища загалом [2, с. 70–71].

Визначення системи індикаторів моніторингу інтелектуального капіталу ґрунтується на його багатокомпонентній структурі, яка відображає ключові ресурси та результати діяльності закладів вищої освіти. Як підкреслюють Карпенко А. В., Карпенко Н. М. та Пустовіт Ю. А. [3, с. 247–249], інтелектуальний капітал доцільно розглядати як динамічну категорію, що охоплює не лише наявні інтелектуальні активи, але й здатність освітніх інституцій до їх відтворення та використання. Це зумовлює потребу у

виокремленні таких груп індикаторів: кадровий потенціал та його стабільність, рівень організаційних практик і наявність нематеріальних активів, ступінь цифровізації освітнього середовища, розвиток партнерства і взаємодії з бізнесом. Сукупність індикаторів у групах сприяє формуванню бази для побудови інтегральних оцінок та систематичного моніторингу стану інтелектуального капіталу системи ЗВО.

У сучасній науковій літературі також використовуються інтегральні індекси, багатовимірні індикатори та статистичні методи, що дозволяють формувати узагальнені оцінки та здійснювати систематичний моніторинг інтелектуального капіталу у взаємозв'язку з економічною безпекою ЗВО. Оцінювання інтелектуального капіталу потребує врахування його багатовимірної структури та комплексного впливу на економічну безпеку та, як зазначено у [4, с. 210–212], розвиток інтелектуального капіталу є стратегічною умовою економічної стабільності та безпеки держави.

За період 2020–2024 рр. динаміка розвитку вищої освіти відзначалася помітним скороченням контингенту здобувачів та зниженням кадрового потенціалу. Так, порівняно з 2020 р. (кількість студентів перевищувала 1,2 млн осіб, викладачів – 130 тис.), станом на 2024 рік (кількість здобувачів вищої освіти становила 950 тис., викладачів – 115 тис.) чисельність здобувачів зменшилась на 20,83 %, а науково-педагогічного персоналу – на 11,54 % [5]. Скорочення контингенту студентів та кадрових ресурсів упродовж 2020–2024 рр. посилює вразливість інтелектуального капіталу та загострило ризики для економічної безпеки системи ЗВО [6, с. 33–35].

Така ситуація у сфері вищої освіти узагальнено свідчить про втрату системою вищої освіти 5-ї частини здобувачів й це є однією з причин та одночасно наслідком пришвидшення міграційних процесів й відтоку кваліфікованих кадрів з цієї сфери та загострення регіональних диспропорцій у якісному забезпеченні освітнього процесу. Такі зміни призводять до суттєвого зниження людського сегмента інтелектуального капіталу й формують загрозу для економічної безпеки системи ЗВО України [5]. А нарощування розриву у взаємозв'язку освіти, науки та виробництва знижує якість освітніх послуг, формує нові загрози та підриває конкурентоспроможність освітнього середовища [6, с. 33–35].

Для зменшення негативного впливу чинників, пов'язаних зі зменшенням кількості здобувачів та науково-педагогічних працівників доцільним вбачається здійснення переходу у напрямі реалізації системного моніторингу інтелектуальних ресурсів, функціональним призначенням якого є виявлення дисбалансів та запобігання їхньому негативному впливу й подальший розвиток інструментів моніторингу інтелектуального капіталу, що є важливим завданням у контексті розроблення та подальшої реалізації стратегії післявоєнного відновлення системи вищої освіти України.

Список використаних джерел:

1. Денежников С., Козлова О. Формування методології оцінки людського капіталу в інноваційній діяльності закладу освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. № 2(142). С. 231–242. DOI <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.02/231-242>
2. Бреус С. В., Чайка А. В. Економічні детермінанти розвитку вищої освіти в період воєнного стану: виклики та перспективи. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти* : Матеріали XI Міжнародної науково-практичної

конференції. 15 жовтня 2024 р., м. Київ, Інтерсервіс, 2024. С. 70–72. URL: <https://irb.nasoa.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3302844c-161f-42dc-9aaa-415953ed35b9/content>

3. Карпенко А. В., Карпенко Н. М., Пустовіт Ю. А. Співвідношення інтелектуального капіталу й інтелектуальних активів у розвитку соціально-економічних систем. *Review of transport economics and management*. 2023. Т. 26. № 10. С. 245–255. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2023/300875>

4. Ареф'єв С., Лелеченко А. П., Ареф'єва О., Пілецька С. Т. Інтелектуальний капітал та його значення для забезпечення економічної стабільності та національної безпеки. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Т. 9. № 23. С. 208–214. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-3-36>

5. Вища та фахова передвища освіта у 2020-2024 р. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Breus S., Denysenko M., Chaika A. Economic security of the system of higher education institutions through the prism of the development of higher education. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 17. С. 32-38. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.17.32>